

FILOSOFIA PER NENS I NENES I PENSAMENT CRÍTIC¹

MATTHEW LIPMAN

El Projecte *Philosophy for Children* (Filosofia per nens i nenes- Filosofia 3/18) és un exemple del paper que pot jugar la recerca en l'educació. És a dir, en lloc de pressuposar estudiants que memoritzen les conclusions d'altra gent tal i com es transcriuen en els llibres de text, s'espera d'ells que investiguin i reflexionin per si mateixos sobre cadascuna de les àrees d'estudi. Ser un investigador és ser un perseguidor actiu i un qüestionador persistent sempre atent a les connexions i diferències fins ara inapreciables, constantment disposat a comparar i contrastar, a analitzar i formular hipòtesis, a experimentar i observar, mesurar i comprovar. Així els estudiants inquisitius assumeixen bona part de la responsabilitat de la seva pròpia educació. Aprenen a seguir les línies de recerca que inicien i això els porta a pensar per si mateixos.

En el passat, molts professors han pretès ensenyar als estudiants a pensar per ells mateixos a través de mètodes que difícilment podien conduir a aquest objectiu. Per exemple, castigaven les converses a classe i no permetien resoldre els problemes en grup perquè pensaven que aquestes pràctiques impedièn la formació de pensadors independents. No estaven del tot equivocats: si assumim que l'educació consisteix exclusivament en la memorització de fragments seleccionats de llibres de text, aleshores prohibir el parlar a classe és una forma de reduir el copiar als exàmens. Però si els estudiants poden organitzar la classe en comunitats de recerca, aleshores les reflexions de cada estudiant serviran per considerar el tema que es comparteix des d'un punt de vista diferent i a la vegada això farà que els estudiants hagin de pensar per si mateixos, tant si el grup arriba com si no a un consens en alguna de les qüestions particulars de la conversa

Per afavorir el diàleg obert i ric sobre temes filosòfics, la comunitat de recerca, tal i com funciona en el projecte Filosofia per nens i nenes, comporta una metodologia pròpia i *autocorrectiva*. Cada estudiant és advertit de la importància d'un pensament escrupolós: és a dir, és a través de l'adhesió, a les regles i als mecanismes propis de la recerca -i no de la seva infracció-, que s'estimula als estudiants a observar els procediments dels altres per tal de fer-los notar els errors comesos. En això la comunitat de recerca es diferencia clarament de la majoria dels grups socials, perquè mentre aquests s'inclinen per disculpar els seus propis errors i no aprofundir massa en els propis defectes, la comunitat de recerca busca activament les seves febleses per tal d'enfortir-les. La comunitat de recerca, en altres paraules, reconeix

¹ Original publicat a la Revista Internacional *THINKING*. Vol. 7, núm. 4. 1988. En català al Butlletí Filosofia 3/18 n. 2. Març 1990. Traducció GrupIREF.

públicament la seva pròpia fal·libilitat i busca formes de posar remei a les seves deficiències, al mateix temps que segueix la investigació cap allà on porta.

Avui és habitual distingir entre "ensenyar a pensar" i "ensenyar sobre el pensar", la Filosofia per infants ens emfasitza la primera opció "ensenyar a pensar", en el ben entès que el pensar en qüestió pot ser sobre qualsevol cosa, inclòs el mateix procés de pensament. Però ensenyar el funcionament del pensament no assegura la millora de les habilitats cognitives de l'estudiant més del que les pot millorar instruir-lo sobre els oceans o les papallones, perquè hom no passa a ser un pensador expert pel fet de pensar sobre les operacions que el cervell realitza en lloc de fer-ho sobre el funcionament de qualsevol altre múscul. Això no vol pas dir, però, que ensenyar als nens com funciona el procés de coneixement sigui impropï de l'escola elemental. Només volia observar que potser ens hauríem de referir a aquest ensenyament com a psicologia (o psicologia per nens) de tal manera que els mestres i els administradors no es confonguin respecte al contingut.

Ja hem dit abans que la Filosofia per nens i nenes és *autocorrectiva* perquè implica una recerca feta en comú. Ara cal afegir que subratlla el pensament que és *sensible al context* i busca activament de promoure i reforçar aquesta sensibilitat. Sense una percepció acurada dels matisos qualitius diferencials de les situacions individuals, el pensament ens llença en la direcció d'una construcció teòrica formalista i d'una deducció maníaca dels principis. Ser sensible al context és obligat per tal de no fer servir regles que resultin inadequades en una situació determinada i de respectar el caràcter únic de cada context. Aquest respecte per cada cas és indispensable en tot procés de recerca i no només en aquells que tenen implicacions morals.

A més de promoure un pensament *autocorrectiu* i *sensible al context*, la Filosofia per nens i nenes reforça el pensament que *porta cap a la construcció de judicis* a través de *l'aplicació de criteris*. El pensament que porta a jutjar és pensament pràctic i, en general, el pensador pràctic és aquell que està acostumat a reflexionar sobre la pràctica. El manobre i l'escriptor estan compromesos amb els seus oficis, amb les seves pràctiques respectives. L'escriptor ha de seleccionar cada paraula i col·locar-la a la frase que al seu torn ha de ser col·locada en el paràgraf i cadascuna d'aquestes seleccions i aplicacions és un judici. D'igual manera, el manobre ha de seleccionar cada maó i trobar-li un lloc a la paret que cal construir i cada selecció i cada emplaçament és un judici. Els exercicis en el projecte Filosofia per nens i nenes estan dissenyats per reforçar l'habilitat dels estudiants per fer judicis pràctics perquè l'habilitat de fer-los és mostra de bon sentit, és a dir, d'aquesta raonabilitat i sentit de la proporció que tota persona educada ha de tenir.

Un criteri és un instrument per jutjar com unes tisores ho són per podar. Si algú ens digués que ha tallat a trossos un arbre molt gros sense haver usat

cap instrument, estariem en el nostre perfecte dret de dubtar del que diu i així mateix estem en el nostre perfecte dret de dubtar d'aquell que diu que fa judicis sense fer ús de "habilitats de pensament, sense utilitzar cap criteri encara que, en aquest cas, podem admetre que el criteri estigui implícit i no es posi de manifest amb facilitat. Així doncs, un pensament que genera judicis normalment es basa en criteris, que és una altra forma de dir que els bons judicis poden ser rastrejats fins a trobar les bones i sòlides raons que els fonamenten. Cada ofici, cada pràctica, cada forma d'investigació, comporta certes maneres de verificació que es prefereixen a d'altres perquè l'experiència ha demostrat que són fortes i dignes de crèdit. Les anomenem *criteris*. Així els criteris per un bon reportatge poden consistir en ser informatiu, precís i clar, mentre que els criteris per un bon raonament poden consistir en que les premisses siguin verdaderes i la seva forma vàlida. Els criteris pels quals els judicis arquitectònics es valoren inclouen la seguretat, l'eficàcia i la bellesa, mentre que els criteris pels quals es valoren les decisions judicials inclouen l'acord amb la llei, el respecte pel procediment i els drets de les persones i una consideració adequada de l'evidència.

Quan pensem en professionals o gent que treballa en ciències, ens adonem que generalment són capaços de citar els criteris que fan servir pels seus judicis. Els mestres es refereixen als criteris que fan servir quan han de signar les notes dels seus estudiants; els metges citen els criteris que fan servir quan diagnostiquen o recepten als seus pacients; i els crítics de llibres són capaços d'indicar quins són els seus criteris per valorar els llibres. D'igual manera, quan els científics classifiquen plantes o animals o fenòmens solars o objectes microscòpics poden dir els criteris de classificació que estan fent servir al fer aquests judicis.

En el projecte Filosofia per nens i nenes, es posa molt d'èmfasi en el fet que els judicis es basin en criteris. Quan s'introdueix un concepte filosòfic, habitualment es proposen una sèrie d'exercicis que mostren els camps d'aplicació del concepte, és a dir, allò que significa a la pràctica; el camp d'aplicació més immediat l'ofereix el propi diàleg a classe. Si s'introdueix un terme ètic com "jugar net", es presentaran una sèrie de situacions típiques als estudiants de la classe per tal que dialoguin sobre en quines circumstàncies una situació seria o no un exemple de "jugar net".

Gràcies a la pràctica continuada de fer judicis, els estudiants a les classes de Filosofia per Nens comencen a pensar de forma més sofisticada i més responsable, perquè el seu pensament és autocorrectiu, sensible al context i basat en criteris quan jutja.

Actualment hi ha un moviment per millorar la qualitat del pensament des de l'escola fins a la universitat conegut amb el nom de "pensament crític". A primera vista sembla una barreja de punts de vista enfrontats. Després d'una revisió més lenta, queden clars alguns punts:

1. Virtualment les diverses perspectives accepten que pensar bé implica en la definició d'aquest concepte; i
2. Hi ha un acord general segons el qual el pensament crític augmenta la capacitat de resoldre problemes i prendre decisions.

Una de les raons per la falta d'acord en quines habilitats poden identificar-se amb les mencionades "habilitats de pensament" neix del fet que provenen de disciplines diferents i, per tant, s'inclinen a identificar com a habilitats de pensament aquelles que contenen com a tals en les seves pròpies àrees d'interès. Els de Llengua entenen les habilitats sintàctiques com habilitats de pensament; els de Filosofia reclamen les habilitats lògiques; els de Ciències Socials inclouen les habilitats estadístiques i les pròpies de la recerca i altres científics posen l'accent en altres habilitats d'investigació.

El que generalment no es menciona en aquestes llistes d'habilitats (així com l'habilitat d'orquestrar les habilitats) és que les habilitats són interpretacions subjectes a judici, i que els judicis estan basats en criteris; el resultat és doncs que la mateixa noció d'habilitat depèn de la intervenció d'aquells elements cognitius anomenats criteris. D'aquí la similitud entre els termes "crític" i "criteri", perquè pensament crític és necessàriament pensament basat en criteris.

El que permet al pensament crític no ser fanàticament rigorós és la seva capacitat d'aplicació en contextos molt diversos, així com la seva constant revisió, és a dir, el fet de mantenir-se sempre autocorrectiu. El pensament que no és sensible al context resulta desmanegat i obtús; el pensament que no és autocorrectiu fàcilment esdevé acrític i mancat de raó.

Probablement ara resulti més senzill adonar-se que les característiques essencials del pensament crític són a la vegada els aspectes als que dedica major atenció el projecte Filosofia per nens i nenes. Gràcies a la pedagogia continguda en la comunitat de recerca, s'assegura que els estudiants es vegin immersos en un pensament autocorrectiu en la mesura que interioritzen el procés diàleg de classe. I és el propi currículum el que assegura que els estudiants aprenguin a aplicar i a apel·lar a criteris rellevants i fiables i que siguin sensibles a l'especificitat de cada situació, condició necessària per fer judicis correctes. En la mesura en que avui els educadors s'inclinen pel pensament crític, el que falta és que reconeixin que el projecte Filosofia per nens i nenes pot fer allò que ja voldrien veure fet.